

कृत्रिम बुद्धिमत्ता : मराठी साहित्यावर होणारे सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम

प्रा. विक्रान्त कृष्णराव मेश्राम

मराठी विभाग प्रमुख, श्रीमती वत्सलाबाई नाईक महिला महाविद्यालय, पुसद, जिल्हा. यवतमाळ
vikrantmeshram1976@gmail.com

प्रस्तावना

विसाव्या शतकाच्या अखेरीस आणि एकविसाव्या शतकात तंत्रज्ञानाचा वेगवान विकास झाला. असे जरी आपण म्हणत असलो तरी, शेवटी हे सर्व विकास मानवानेच निर्माण केलेले आहे. ते मानवाच्या उपयोगाचे किती?, त्यांच्या हिताची किती?, त्यांच्या अनु उपयोगाचे किती? याचाही शोध होणे तितकेच गरजेची आहे. आता कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही जी संकल्पना आहे. ती संकल्पनाच भांडवलदार वर्गाची आहे. म्हणजे या देशातील जो बहुजन वर्ग आहे; त्या वर्गाचे मेंदू कसे निकामी करता येतील, त्यांचे मेंदू कसे गुलाम करता येतील, संशोधनाच्या दृष्टिकोनातून त्यांची मेंदू कसे निकामी करता येतील, म्हणजे कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही प्रकारचे संशोधन न करता, सर्व कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या साह्याने शोध घेणे म्हणजे काय? संशोधन करताना किंवा एखादी नवीन गोष्टीचा शोध लावत असताना वाचनालयात जाणे, पुस्तक विकत घेणे, ते वाचून काढणे, समजून घेणे, ही सर्व प्रक्रिया बंद होण्याच्या मार्गावर असणे म्हणजेच कृत्रिम बुद्धिमत्ता होय. संगणक, इंटरनेट, स्मार्टफोन, सोशल मिडिया यानंतर कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence) हे एक नवे युगमर्यादित आव्हान व संधी घेऊन आले आहे. भाषिक अभिव्यक्ती, अनुवाद, लेखन सहाय्य, स्वयंचलित कविता-कथालेखन, साहित्याचा संग्रह व जतन, वाचकांपर्यंत पोहोचवणे या सर्व क्षेत्रांत कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे सकारात्मक तसेच नकारात्मक परिणाम दिसून येतात. मराठी साहित्य ही एक समृद्ध परंपरा आहे. ज्ञानेश्वर-तुकाराम-लोकशाहीर-आंबेडकरी साहित्य या प्रवाहात आता एआय-युग हे एक नवे पर्व उभे राहत आहे. या संशोधनाचा उद्देश एआयमुळे मराठी साहित्याला मिळणारे फायदे व निर्माण होणारे धोके यांचे चिकित्सक विवेचन करणे हा आहे. कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही जी नवीन संकल्पना रूढ होत आहे याचे सकारात्मक दृष्टिकोनातून फायदे फार कमी आहेत मात्र नुकसान अधिकाधिक आहे शैक्षणिक क्षेत्रातील मेंदू गुलाम करण्याच्या अधोगतीकडे हा प्रवास सुरू होणार आहे अर्थात संशोधनाच्या दृष्टिकोनातून पाहिजे त्या पातळीवर काम होणार नाही परिश्रम करून एखादी गोष्ट मिळवणे आणि परिश्रम न करता एखादी गोष्ट मिळवणे यामध्ये फार फरक आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे सकारात्मक परिणाम

१. साहित्याचा प्रसार : एआय आधारित भाषांतर साधने (Google Translate, ChatGPT इ.) मुळे मराठी साहित्य

इतर भाषांमध्ये अनुवादित होऊन जागतिक स्तरावर पोहोचू शकते.

२. संशोधन व समीक्षेला गती : एआयच्या साहाय्याने मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध ग्रंथसंपदा शोधणे, संदर्भ द्रुतगतीने मिळवणे सुलभ झाले आहे.

३. सर्जनशीलतेस सहाय्य : कविता, गझल, कथा, निबंध लेखनात प्रेरणा वा मसुदा म्हणून एआय लेखकांना मदत करू शकते.

४. भाषा शुद्धी व व्याकरण: व्याकरण, शब्दरचना, शुद्धलेखन तपासणीसाठी एआय साधने फार उपयुक्त ठरतात.

५. ग्रंथसंग्रह व जतन : जुन्या ग्रंथांचे डिजिटायझेशन व OCR (Optical Character Recognition) मुळे दुर्मिळ साहित्य जतन होत आहे.

६. शैक्षणिक उपयोग :

मराठी साहित्य शिकवताना शिक्षक-विद्यार्थ्यांना परस्परसंवादी साधनांचा लाभ होतो.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे नकारात्मक परिणाम

१. सर्जनशीलतेवरील धोका : एआयने तयार केलेले लेखन मानवी अनुभूती व भावनाशीलतेशिवाय असते. त्यामुळे खरे साहित्यिक मूल्य कमी होऊ शकते. कृत्रिम बुद्धिमत्ता म्हणजे मानवी मेंदू गुलाम करण्याची प्रक्रिया होय.

३. प्लेजिअरिझम (चौर्यकर्म) वाढ :

विद्यार्थी, संशोधक वा लेखक सहज एआयवर अवलंबून राहून स्वतःचा अभ्यास व मौलिकता हरवू शकतात.

३. लेखकांची ओळख धूसर होणे :

एआय निर्मित साहित्यामुळे खऱ्या लेखकाच्या कल्पकतेची किंमत कमी होण्याची शक्यता आहे.

४. भाषेचे यांत्रिकीकरण :

भावनिक, सांस्कृतिक संदर्भ हरवून साहित्य केवळ माहितीपर किंवा कृत्रिम वाटू शकते.

५. नैतिकता व मालकी हक्क प्रश्न : एआय निर्मित मजकुराचा मालक कोण? लेखक की यंत्र? या प्रश्नामुळे कायदेशीर व नैतिक वाद निर्माण होतात.

६. समीक्षेचे अवमूल्यन :

जलदगतीने तयार होणाऱ्या साहित्याच्या गर्दीत दर्जेदार साहित्य ओळखणे कठीण होईल.

निष्कर्ष

कृत्रिम बुद्धिमत्ता हे नवे युगमर्यादित साधन आहे. विसाव्या शतकाच्या अखेरीस आणि एकविसाव्या शतकात तंत्रज्ञानाचा वेगवान विकास झाला. असे जरी आपण म्हणत

असलो तरी, शेवटी हे सर्व विकास मानवानेच निर्माण केलेले आहे. ते मानवाच्या उपयोगाचे किती?, त्यांच्या हिताची किती?, त्यांच्या अनु उपयोगाचे किती? याचाही शोध होणे तितकेच गरजेची आहे. आता कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही जी संकल्पना आहे. ती संकल्पनाच भांडवलदार वर्गाची आहे. म्हणजे या देशातील जो बहुजन वर्ग आहे ;त्या वर्गाचे मेंदू कसे निकामी करता येतील, त्यांचे मेंदू कसे गुलाम करता येतील, संशोधनाच्या दृष्टीकोनातून त्यांची मेंदू कसे निकामी करता येतील, म्हणजे कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही प्रकारचे संशोधन न करता, सर्व कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या साह्याने शोध घेणे म्हणजे काय? संशोधन करताना किंवा एखादी नवीन गोष्टीचा शोध लावत असताना वाचनालयात जाणे, पुस्तक विकत घेणे ,ते वाचून काढणे, समजून घेणे, ही सर्व प्रक्रिया बंद होण्याच्या मार्गावर असणे म्हणजेच कृत्रिम बुद्धिमत्ता होय.

मराठी साहित्याचा प्रसार, संशोधन, अनुवाद, शैक्षणिक उपयोग या दृष्टीने ते अत्यंत उपयुक्त ठरत असले तरी, येणारी पिढी बौद्धिक दृष्टीने गारद करण्याचा हा ठरवून केलेला आराखडा आहे. याचे फायदे आहेत, पण नुकसान अधिकाधिक आहे. परंतु सर्जनशीलता, मौलिकता, भावनिकता यांचा जहास होऊ नये यासाठी सजग वापर आवश्यक आहे. एआय हा मानवी सर्जनशीलतेचा पर्याय नव्हे तर सहाय्यक साधन आहे. ही जाणीव ठेवून लेखक, संशोधक, वाचकांनी याचा विवेकपूर्ण वापर करणे आवश्यक आहे.

संदर्भग्रंथ सूची :

१. केशवसुत : स्फूर्ती व इतर कविता – म.रा. काळे, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे.
२. लोकमान्य.तिळक : गीता रहस्य.
३. बापट, वसंत : मराठी साहित्याचा इतिहास, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन.
४. खांडेकर, वि.स. : साहित्य आणि समाज.
- ५.. जोशी, रणजित देसाई : मराठी कादंबरीचा अभ्यास.
- ६.. पाटील, प्रा. माधव : मराठी साहित्यातील नवे प्रवाह.
- ७.. इनामदार, गजानन : मराठी साहित्य समीक्षा.
८. Deshpande, Shashi : Modern Indian Literature and Technology.
९. Shukla, Sudha: Artificial Intelligence and Indian Languages.
१०. चव्हाण, विलास : साहित्य आणि विज्ञान.
११. Joshi, P. L.: Digital Humanities and Marathi Literature.
१२. Kulkarni, A. : AI in Translation Studies.
१३. Patil, S. : Marathi Literature in Global Context.
- १४.. Phadke, Y.D.: Maharashtra: Culture and Literature.
- १५.. Gavankar, Shobha : Technology and Creativity
- १६.Kulkarni, M.S. : Computers and Marathi Language.
१७. Apte, Vaman: Linguistics and Artificial Intelligence.
१८. वसंत पाटील : मराठी साहित्याचे नवे क्षितिज.